

"מפרי הארץ"

"פרשת מקץ"

"הכרת אוזוה לאזוים"

"וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת-אֲזוֹיָיו וַיִּכְרָם וַיִּתְּנָם אֶל-יְהוָה וַיִּלְכָּד אֶתְּמָם קְלוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאֵין פָּאֲתָם וַיֹּאמְרוּ מֵאֵין כְּנָעַן לְעֵשָׂר-אָכָל"

רמב"ן: וירא יוסף את אחיו ויכרם - מיד שראה אותם הכירם, ופחד אולי יכירוהו, ויתנכר אליהם ששם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו, כמו שנאמר באשת ירבעם (מ"א יד ב) קומי נא והשתנית ולא ידעו כי את אשת ירבעם, וכתוב (שם פסוק ה) ויהי כבואה והיא מתנכרה.

או יהיה ויתנכר בכאן, שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס, כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר, מאין באתם לפני, ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל, וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת. וזה טעם ויכר יוסף, פעם שנית, כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת:

ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות. ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי. ואיננו נכון.

בעל הטורים: ויכירם. ובקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמצאו תועה והזכירו, מיד ויתנכר אליהם. ולכך כתוב אח"כ ויכר, לשון יחיד (אגדת בראשית פע"ג): ויתנכר. בגימטריא על ידי האיש גבריאל.

כלי יקר: ויכירם ויתנכר אליהם וגו'. מה שחזר ואמר שנית ויכר יוסף את אחיו לפי שההכרה ראשונה קאי על צורת פניהם שהיה מכיר מי המה, והכרה שניה קאי על עניני האחוה והרחמנות כפירוש רש"י, ובעקידה פירש מתחילה ויכירם ויתנכר מכיר ואינו מכיר, ואחר שאמרו מארץ כנען באו אז הכירם הכרה גמורה כי אחיו המה, והראב"ע פירש שמתחילה היה מסופק מי ראובן מי שמעון ואחר כך כאשר נתישב בהם הכירם הכרה גמורה מי ומי ההולכים.

והנה בענין דיבור קשות, ישתומם כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם. ומה שפירש הרמב"ן שעשה כל זה כדי שיתקיימו החלומות וכו', אם ירצה ה' בקיומם המה יתקיימו מעצמם ויוסף מה פעל. והנראה לי בזה שמה שלא גילה לאביו עדיין כי הוא חי לפי שחשב אם הקדוש ברוך הוא לא גילה לו אם כן רצה הקדוש ברוך הוא בצערו עשרים ושנים שנה מדה כנגד מדה ואיך יגלה הוא מה שכיסה הקדוש ברוך הוא, כי מצא בשכלו שנגזר על אביו צער עשרים ושנים שלמים מיום ליום כנגד אותן עשרים ושנים שלא קיים מצות כיבוד אביו, ואחר שנשלמו אז נתודע יוסף אל אחיו, ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עוונם במה שמכרו אחיהם וגדול עוונם מנשוא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה.

אור החיים: וירא יוסף את אחיו. פי' ראה אותם בראיית אחים והכיר אחוה להם אלא שאליהם היה מתנכר, והוא אומר ויתנכר אליהם פי' למה שהם אינם מכירים אותו לא יקפידו על דברו אליהם קשות כי הוא להם איש נכרי, ועשה כן להביא בנימין כמו שגילה לבסוף, גם לבחון בהם באמצעות המתגלגל לידע מחשבותם אליו באותו מצב, ונתגלה לו כי מתחרטים הם על אשר כבר עשוהו ולחטא יחשבוהו.

מלבי"ם: וירא יוסף וגו' ויכרם. תחלה הכירם קצת במראה פניהם, ועוד לא הכירם לגמרי, כי עדן לא שמע קולם להכירם גם בקול, ויתנכר אליהם, עשה א"ע כנכרי להם, ע"י שדבר אתם קשות, שבזה לא ישימו לב על שהסתכל בהם תחלה כאלו היה זה מפני שראה עליהם איזה חשד, ודבר קשות כדי שיתבהלו ולא ישימו לב להכיר אותו, ושאל בכעס מאין אתם. והנה על מה ששאל מאין אתם לא היו צריכים להשיב רק מארץ כנען, ומה שהוסיפו לשבר אכל היו דברים יתרים, שע"ז לא שאלם כלל למה באו, רק מאין באו, ומזה עצמו מצא יוסף תואנה לחשדם כמרגלים, כי שפת יתר שידבר הנשאל לפני שרי הארץ, הם אות שמרגיש בעצמו איזה פשע ובא לנקות א"ע, וכמ"ש מהר"י בירב.

העמק דבר: וידבר אתם קשות. ומפרש המקרא מהו קשות: ויאמר אליהם מאין אתם. זה השאלה משונה היא מן הראוי, דמי ששואל לחבירו מאין הוא, שואל אותו מאין אתה, וממילא מובן דמשם הוא בא, אבל השאלה מאין באתם משמע שידוע שהמה מארץ כנען, שבאמת ניכרים כל בני מדינה במלבושיהם ובלשונם, אלא מ"מ שואל מאין באתם, כמו שידוע בברור שאינם באים מביתם אלא מאיזה מקום אחר, וממילא לא באו לשבור אוכל, והמה השיבו, מארץ כנען. היינו מבתינו, וממילא הננו באים לשבר אכל. ולא כמו שחושב השליט. ובזה מובן יתור דבריהם לשבר אכל, מה שלא שאל מהם על מה באו, ולדברינו מובן שהשאלה באה להם כחובות לגוף, ובעל כרחם השיבו כפי תכלית ביאתם. והנה כתיב כל אליהם בפרשה זו חסר י', ללמדנו שלא דבר עמהם אלא ע"י המליץ, וכיב"ז כתבנו בס' שמות ט"ז ט"ו.

"לכבוד שבת קודש"

"מפרי הארץ"

הלכה

אורוז זזיים

ה' כיבה במזיד האם צריך לחזור ולהדליק?

תשובה: צריך. (עיין בסימן תרע"ב)

ו' והאם מברך?

תשובה: אינו מברך. (עיין בסימן תרע"ב)

ז' ראש חודש טבת שחל בחנוכה איזה קריאה מקדימים?

תשובה: של ראש חודש ואם הקדים של חנוכה יצא. (עיין בסימן תרפ"ד)

ח' טעו וקראו ארבעה בשל ראש חודש האם צריך לקרא של חנוכה?

תשובה: אם הוציא ספר נוסף צריך ויעשו חמישי בשל חנוכה ואם לא הוציאו לא יקראו קריאת חנוכה. (עיין בסימן תרפ"ד)

א' עד מתי אפשר לומר הלל בחנוכה?

תשובה: אפשר לומר כל היום. (עיין סימן תכ"ב)

ב' קיבל שבת ולא אמר הלל האם יוכל לומר הלל?

תשובה: אם בשבת חנוכה אפשר אם לא יאמר בלא ברכה. (עיין סימן תכ"ב)

ג' מה מברכים על סופגניות?

תשובה: מזונות וירא שמים יאכלם בתוך הסעודה. (עיין בסימן קס"ח)

ד' ואם אכלם בתוך הסעודה האם צריך לברך עליהם?

תשובה: אם אכל לשובע לא מברך ואם אוכלם לתענוג יכון לפטורם בהמוציא. (עיין בסימן קס"ח)

"אבותי כי בטוחו בשם אלקי צורי גדלו והצלתיזו וגם עשו פרי"

בן פורת יוסף: גם שבאו עליו יסורין ממש אינו חוזר בתשובה, ומכל שכן כשרואה יסורין על אחרים שאינו חוזר, שאמר שהוא מקרי לפי שעשה וכו' ואני חכם יותר וכו', וז"ש הרמב"ם (הל' תעניות פ"א ה"ב - ה"ג) אם תלכו עמי קרי לומר מקרי הוא אף אני אלך עמכם בחמת קרי וכו', יעו"ש. וזה כוונת הסליחות לעשרה בטבת: אבותי כי בטוחו וכו' והלכו עמו קרי וכו'. וזה שאמר (ישעיה א, ה) על מה תוכו עוד תוסיפו סרה, שמתיראין לעשות מצות, שלא יעבור עליהם כמו על פלוני וכו', והיא חסרון האמנה שהכל על פי השגחתו ית', שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין מלמעלה (חולין ז ב), והוא מחמת רום לב, כמ"ש (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלדיך וגו', כי הוא המשגיח באמת.

אמרי אמת: איתא בקדמונים (ס' קרנים) שאברהם אבינו נפטר בטבת דכתיב (בראשית טו טו) תקבר בשיבה טובה ר"ת טבת, טבת הוא חודש קשה (עי' זה"ק ח"ג רנט א) ואברהם אבינו האיר בו, הג' חדשים שלאחר כך טבת שבט אדר הם הכנה לגאולה בחודש ניסן כדאיתא (ר"ה יא א) בניסן עתידין ליגאל וזה הוא כח יעקב אבינו שנפטר בניסן.

(ליל ז') הצדיקים ז"ל אמרו (שפ"א ליקוטים לחנוכה ד"ה בפסיקתא בשם הר"ב ז"ל) שחנוכה ופורים מחזיקים את ישראל בגלות לפי שהם מועדים בימי החול ולכן יכול כל אדם להתקרב ולהטות עצמו. על ידי גלות מצרים זכו ישראל לתורה שבכתב וחנוכה ופורים הם התגלות תורה שבעל פה דכתיב (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור וכתוב (אסתר ח טז) ליהודים היתה אורה ואיתא (מגילה טז ב) אורה זו תורה, כתיב (דברים יז ח) כי יפלא ממך דבר וגו' זה קאי על זמן הגלות וזה הוא קצת ישועה מה שמכירים ההסתר, בעת חשכות היצה"ר מתאמץ בכל כחו להעביר מהיהדות כדאיתא (ועל הניסים) כשעמדה וכו' להשכיחם תורתך וצריכים להתגבר כנגדו כמו שהיה אז שקבלו עליהם עול תורה ולכן העבירו מהם עול מלכות כדאיתא (אבות ג ה) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות וזהו וזדים ביד עוסקי תורתך, היונים רצו להכניס הכל בחכמות חיצוניות ולכן להיפך מזה גילו הסנהדרין אור התורה שבעל פה כשנצחום וכדאיתא (סליחות לערב ר"ה) שהיום בגלות אין לנו שיעור רק התורה הזאת.

"מפרי הארץ"

סימן פ"ט

בעניין: הלכות תפלה וזמנה.

ו: מ"ה מי שהוא חולה קצת, חלש, רעב מאד, מה מותר לו לאכול, והאם חייב לאכול?

תשובה: מותר לו לאכול הכל כי עושה זאת לרפואתו ואין חיוב דלא מכוונים כ"כ בזה"ז.

ז: האם עדיף תפילה בציבור ויאכל קודם התפילה או תפילה ביחיד ויאכל אחר התפילה?

תשובה: תפילה ביחיד עדיף.

ח: האם מותר לשוחח עם חברים או לקרוא עיתון לפני התפילה?

תשובה: אסור.

ט: מותר אכילה שעה או חצי שעה לפני עה"ש, לפי הדין ולפי הזה"ק, התחיל בהיתר האם מפסיק כשהגיע עה"ש?

תשובה: לפי הדין מותר חצי שעה לפני עה"ש, ולפי הזה"ק אסור, התחיל בהיתר צריך להפסיק כשהגיע עה"ש.

י: לימוד – האם מותר להתחיל ללמוד קודם עה"ש, לאחר עה"ש, סמוך להנץ, ומ"ה כשבאים ציבור אליו או שהוא הולך לביהכ"נ ומתי נאמר האיסור?

תשובה: מותר להתחיל ללמוד קודם עה"ש ולאחר עה"ש אסור ויש מקילים עד סמוך להנץ, וכשבאים ציבור אליו או כשהולך לבית הכנסת מותר, האיסור נאמר כשמתפלל ביחיד.

א: מתי זמן תפילת י"ח לכתחילה האם בהנץ או בהאיר המזרח מעיקר הדין ולמעשה, והאם יש למחות ביד הנוהגים כן [בה"ל]?

תשובה: לכתחילה בהנץ ומי שמתפלל בהאיר המזרח לא סומך גאולה לתפילה אבל אם מתפלל אחר שיכיר את חברו בריחוק ד' אמות אפשר דאין למחות.

ב: איך ינהג כשאיחר לאחר סוף הזמן, כשאיחר לאחר חצות, ומ"ה דיעבד בחצי שעה שאחר חצות?

תשובה: אחר חצות אסור ואם היה אנוס התפלל מנחה ואחר כך שמונה עשרה בשביל להשלים שחרית ובדיעבד אם התפלל חצי שעה אחר חצות יצא.

ג: מ"ט איסור נתינת שלום, מ"ה בלשון לעז, ומ"ה כשמברך שה' יברכנו?

תשובה: ששמו של הקב"ה שלום ואין ראוי להזכיר שמו על האדם ולכבדו קודם שמכבד להקב"ה, בלע"ז צ"ע, וכשמברך שהשם מברכו מותר.

ד: מ"ט איסור אכילה לפני התפילה?

תשובה: נאמר "ואותי השלכת אחרי גוך" ועוד משום "לא תאכלו על הדם".

ה: מ"ה שתיית מים, קולה, תה, קפה, והאם עם סוכר בפיו או בקפה, ועם חלב?

תשובה: מים מותר, קולה אסור, תה כפה מותר בלא סוכר או חלב ומעט סוכר בפיו כדי שיוכל לשתות מותר.

"מפרי הארץ"

"מבלית הוועד"

מהרב זימל זצ"ל על הכפר של י"א

בקטן שנעשה בר מצוה בימי החנוכה

יש לעיין בקטן שנעשה בר מצוה באחד הימים מימי החנוכה, ומנהג בית אבותיו להדליק בשקיעה הראשונה, האם ביום הבר מצוה ראוי לעשות כן או להמתין דוקא עד שודאי לילה?

דעת הגרש"ז אורבך זצ"ל מובא בהליכות שלמה (פרק ט"ז אות י"ד) שיכול להדליק בשקיעה הראשונה כהרגלו. ואילו דעת הגר"ש וואזנר מובא בקובץ מבית הלוי (פרק ב' אות י"ב) להמתין עד אחר צאת הכוכבים. ובעז"ה נבאר הצדדים בזה וכן עצה לצאת ידי כולם, ובתוך כך נתבאר בעז"ה עוד כמה דיני חנוכה. ונבאר קודם מדוע להמתין מלהדליק ביום הבר מצוה עד שודאי לילה, ואחר כך המקורות לזמן ההדלקה. ומקור המנהג להדליק בשקיעה.

והנה בתשובת חתם סופר (או"ח סי' קע"ב) פשיטא ליה דקטן המתגדל ביוה"כ לא שייך ביה גדר תוספת יוה"כ כיון דגם אם יביא אז שערות הרי הם שומא בעלמא. ואם כן גם כן שבתחילת שקיעת החמה עדיין קרוב לודאי שעדיין יום, ואם כן אפילו היה מביא ב' שערות היה נחשב כשומא בעלמא, אם כן כל ההדלקה שלו היא רק מדין חינוך, ואולי אינו יכול לעלות לו למצוה בדין גדול שיהיה מחוייב אחר שיהיה ודאי לילה. והיה אפשר לומר שזה נכנס למחלוקת האם תרי דרבנן מוציא חד דרבנן, דהרי נר חנוכה מדרבנן והקטן אינו מחוייב אלא מדין חינוך, והוה תרי דרבנן, שמוציא חד דרבנן בלילה שמחוייב מדרבנן בנר חנוכה שנחלקו בזה הפוסקים. ובאמת פסק המגן אברהם סימן קפ"ו ס"ק ג' לגבי ברכת המזון דאפי' אם גם הברך לא אכל כדי שביעה דהוה תרי דרבנן אפי' מוציא לאביו. אולם במשנה ברורה שם ס"ק ז' כתב דיש דעות בין הפוסקים ויש להחמיר. (אולם עיין בחכם צבי (בהשמטות) שרצה לחדש דבר חנוכה לא אמרין גם תרי דרבנן מוציא חד דרבנן)

אולם יש צדדים לומר שבנידון דידן קל יותר ויש גם צדדים לומר שבר מצוה חמור יותר ונבאר הדברים בעז"ה. דהנה יש לחלק בין להוציא אחרים ובין קיום מצוה לעצמו ועיין בדרכי משה (או"ח סי' נ"ג) כתב בשם המהרי"ל ז"ל מי שנעשה בר מצוה בן י"ג שנה בשבת אינו יכול להיות ש"צ בערבית ליל שבת לפי שאנו מוסיפים מחול על הקודש בע"ש והוספה לא שייכא בשנת הנוער, ומאחר דמתפללין מבעו"י לא יתפלל ע"כ בד"מ. וכתב על זה בשו"ת שבת הלוי (חלק ח' סימן ד') ז"ל למדתי מזה ב' דברים חדא דבתוס' שבת או יוה"כ עדין נידן כקטן גמור, ולא יכול להיות אפילו שליח ציבור אעפ"י שלדין שליח ציבור אינו נוגע רק לדינים דרבנן לא דאורייתא אפילו קידוש היום לדעת המג"א דיוצאים בתפלה, מכל מקום הלא כל אחד מתפלל לעצמו, ועוד למדתי ממנו מדכתב שלא להיות שליח ציבור, משמע דתפלת עצמו עלתה לו, אעפ"י שהתפלל בזמן קטנותו, ובפרט אם נימא דחיוב דרבנן שלו מתייחס לאביו לא לו, מכל מקום יצא לידי תפילה דרבנן עכ"פ, דאם לא כן היה צריך להזהירו שלא יתפלל עד צאת הכוכבים. ועיין בתשובות והנהגות (כרך ב' סימן קכ"א) שמדייק גם כן כנ"ל ועדיין צ"ע הסברה בזה ועיין להלן.

ובשבת הלוי שם מסתפק לענין קידוש היום דאורייתא באופן זה, דהרי אחר צאת הכוכבים, הוא יותר דאורייתא מלגדול, כיון דגדול אפשר לומר דיצא מן התורה בתפלה אפילו אם התפלל מבעוד יום משא"כ קטן. וכתב דהדבר נוטה שקידוש דאורייתא לא יצא, כיון שאין לו יחס לתוספת שבת וכמו שמבואר בתשובת בחתם סופר הנ"ל.

ולענייני נרות חנוכה מדרבנן ושקיעת החמה לכאורה יותר טוב, מקבלת שבת אחר פלג המנחה, ובפרט לשיטות שהשקיעה הוא הזמן העיקרי למצות הדלקה. אולם עיין ברש"י מסכת ראש השנה דף י"ח עמוד ב' לגבי מה שדנה הגמ' לגבי האם בטלה מגילת תענית וקאמר שמחנכה אין ראייה דשאני חנוכה דמפרסם ניסא וכתב שם רש"י בז"ל כבר הוא גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצות, והחזיקו בו כשל תורה. אולם לא מצאנו שהחמירו בו למעשה כדאורייתא.

אולם אפילו אם היתה נר חנוכה כדאורייתא עדיין יש לדון דמובא במכתבי תורה (כ"ח כ"ט) דברי הגה"ק בעל האמרי אמת ששואל את אביו הגה"ק בעל השפת אמת אם אכל כזית בלי שביעה ובירך כדון מדרבנן, ואח"כ הוסיף ירקות ושבע, האם מצטרף זה לזה ונתחייב עכשיו בברהמ"ז מה"ת, וכן נסתפק בכל מזונות ובירך מעין ג' ואח"כ הוסיף חצי זית פת אם נתחייב מן התורה.

אמנם אביו בעל השפת אמת זצ"ל השיב "לפי דעתי פטור מלברך שנית, כי התורה לא חייבה ברכת המזון פחות מכדי שביעה, אבל רשות היא, ולכן החמירו ע"ע לברך בכזית ובכביצה והוא ברכה מן התורה, ואף על גב דקיימא לן המחוייב בברכת המזון דרבנן אינו מוציא המחוייב מה"ת, היינו מפני שיש עליו חיוב, והמברך אין עליו חיוב ואינו יכול להוציא זה את זה, אבל המברך בעצמו שפיר הוה ברכה לענין שלא להצטרף זו האכילה למאי שיאכל אח"כ, וצריך שיעור חדש להתחייב בברכת המזון מן התורה" עכ"ל.

ויסוד החילוק הוא לכאורה דאע"ג דמי שכבר התחייב מדאורייתא צריך לשמוע מבר חיובא מדאורייתא דוקא, אבל כעדיין לא נתחייב וקיים מצוה קיומית, שוב אינו מתחייב עוד פעם.

אולם עיין ביאור הלכה בסוף סימן קפ"ד שחולק על זה דמבואר שם, שבאכל פת מקודם לזה ובירך בהמ"ז ואח"כ אכל מידי דזיין ודומיא לא נוכל לפטור מן התורה ע"י ברכת המזון שבירך מתחלה דאז הלא פטור היה מן התורה.

והנה חז"א (או"ח סימן ל"ד ס"ק ד') חולק על הביאור הלכה בזה וכתב דכיון שגמר סעודתו בלא שביעה, והסיח דעתו כבר מלאכול, ואח"כ כשיאכל כזית אינו חייב בברכת המזון מן התורה. אולם לענין נר חנוכה לכאורה גם החז"א מודה דהרי חולק רק משום שהסיח דעתו כבר מלאכול.

ובאמת מצאתי שכבר כתב הרבי עקיבא איגר זצ"ל את טענה הנ"ל שגם לעצמו אינו יוצא וזלא כהשפת אמת דבסימן קפ"ו סעיף ב' כתב בז"ל מסתפקא באכל ביום האחרון של שנת י"ב לעת ערב קודם לילה ובתחלת הלילה שנעשה גדול עדיין לא נתעכל המזון אם מחוייב מדאורייתא לברך. ואם נדון דהוא דאורייתא י"ל דאם בירך קודם הלילה. דכשהחשיך צריך לחזור ולברך כיון דבעידן דבירך לא היה חייב מה"ת לברך א"י לפטור חיובא של דאורייתא. עכ"ל הרי לפנינו שכל הספק רק אם האכילה או השביעה מחייבת, אבל זה ברור להגרע"א שאם השביעה מחייבת אין הברכת המזון שבירך בתור קטן יכול לפטור אותו.

"מפרי הארץ"

עוד יש לומר שגם השפת אמת מודה לדינו של הגרע"א לגבי קטן שהגדיל וכן בנידון דידן לענין נר חנוכה בקטן שהגדיל דבנידון שבירך על כזית קיים בזמנו חיוב המוטל עליו ולא יכול להתחייב על זה שוב, אבל בקטן שהגדיל יש לומר שגרוע יותר כיון שעתה נהיה בר מצוה ובר חיובא והוי כבריה חדשה.

אולם בדרכי משה בשם המהרי"ל מבואר בפירוש שלעינין תפילת מעריב לא אמרינן כיון שעתה נהיה בר מצוה ובר חיובא והוי כבריה חדשה ולא יצא (דרך אינו יכול להתפלל לפני התיבה) כמו שדייקו הפוסקים. אבל אין מה סתירה להנ"ל דודאי יש לחלק בין דאורייתא לדרבנן ואם כן בנר חנוכה דרבנן עדיין היה אפשר להקל שיכול להדליק בשקיעה.

אבל יש לדון עוד דאולי דין זה הוא הדלקת הקטן יכול לפטור, תלוי, האם דין חינוך הוא על הקטן או על אביו. דנחלקו בזה רש"י ותוס' (ברכות מח, א) בגדר מצות חינוך הקטנים. דלשיטת רש"י שם אין על הקטן שום חיוב חינוך, וכל המצוה מוטלת רק על האב, ולפי זה אין כאן חיוב של מצות נר חנוכה בעצמותה, אלא זו היא מצות חינוך של האב, אבל דעת התוס' שמצות חינוך מוטלת גם על הקטן בעצמו. וכתבו הפוסקים דיש נפק"מ למעשה אם השמן שהדליק בו נעשה מוקצה למצוותו דאם אין זה אלא חיובו של אביו לא הוי חפצה של מצוה, דהרי זה רק אמצעי לחנכו, ועיין בזה בתשובות התעוררות התשובה (ח"א סי' קפד) ולפי זה לענינינו אינו יכול לצאת בהדלקה זו אחר שנעשה גדול, ואולם למעשה לכאורה נקטינן דנעשה מוקצה למצוותו עיין בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' ר"ד.

עוד ראיתי חידוש למעשה בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכתב שקטן שהגיע לחנוך אינו יוצא בהדלקה של עצמו (גם בעת קטנותו) אלא צריך לצאת מגדול, וטעמו על פי מה שמבואר בגמ' בשבת דף כ"ג ע"א השתא דאמרינן הדלקה עושה מצוה, הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום. וכן פסק הרמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד' הלכה ט' נר חנוכה שהדליקו חרש שוטה וקטן או גוי לא עשה כלום עד שידליקנו מי שהוא חייב בהדלקה, והיינו שהרמב"ם מדמה הדלקת קטן להדלקת גוי שאין בזה שום קדושה. ואם כן מדין חנוך יש ללמדו לבקש מאביו להדליק בשיבולו, שרק כך יכול לצאת מצוה כהוגן, ודעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכל מצוה שצריך לייצר חפצה של מצוה אין בכחו לעשות זה אפילו לעצמו, ולמשל אינו יכול לקשור ציצית לד' כנפות של עצמו, וחולק בזה על הביאור הלכה (סימן י"ד סעיף א') שכתב בז"ל ופשוט דהקטן לעצמו מותר להטיל ציצית לכו"ע אם רק הגיע לחינוך שהוא מחוייב מדרבנן במצות ציצית ומיקרי בר לבישה להוציא את עצמו בציציותיו.

והנה לענין נר חנוכה פסק המחבר בסימן תרע"ה סעיף ג' אם הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואף על פי שהניחה גדול ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך, מותר. ועל זה כתב הרמ"א ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו, קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק, וזה לכאורה דלא כהגרי"ש אלישיב זצ"ל אולם מובא בשמו שאמר, שבדוחק יש לומר שכוונת הרמ"א שגדול ידליק בשיבולו. אולם עיין במשנה ברורה (שם ס"ק י"ד) שכתב בז"ל ולדידן וכו' - ר"ל דאף אם נימא להלכה דלא כה"א הנ"ל ואינו יכול להוציא אחרים בהדלקתו מ"מ הוא בעצמו כיון שהגיע לחינוך צריך להדליק. ומכל הנ"ל נראה שאינו פשוט כל כך להוראות לקטן שנעשה בר מצוה בערב שידליק בשקיעה ראשונה.

ואחר כל הנ"ל יש לדון מה בכלל המעלה להדליק בשקיעה ראשונה. והנה בגמ' שבת כ"א ע"ב מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק וכו'. ונחלקו הראשונים האם הכוונה לתחילת השקיעה או לסוף השקיעה וכן האם הכוונה לשקיעה ראשונה דהיינו שמתכסה השמש מעינינו או לשקיעה שניה דהיינו שקיעת אור השמש שהוא מהלך ג' מיל ורבע אחר שקיעה ראשונה.

ולשון הרמב"ם (הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה ה) אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין וכתב בערוך השולחן (סימן תרעב סעיף ד') דהרמב"ם ס"ל דהוא תחלת השקיעה. אולם הביאור הלכה (בסימן תרע"ב ד"ה לא וד"ה ולא) מסתפק מה דעת הרמב"ם.

בשולחן ערוך (שם סעיף א') נפסק שהזמן הוא בסוף השקיעה, ובביאור הלכה (ד"ה עם) כתב בשם הגר"א, שברשב"א ור"ן משמע בהדיא שהוא תחלת השקיעה אלא דמשמע שם בשקיעה שניה. אולם במעשה רב הלכות חנוכה (אות רל"ה) כתב בפירוש זמן הדלקת נר חנוכה משתשקע החמה קודם צה"כ ע"כ מדליקין קודם תפלת מעריב. וכן כתב בחשק שלמה בדעת הגר"א דהתחלת שקיעה ראשונה קאמר.

ומזה נובע מנהג הנ"ל להדליק בשקיעה ראשונה אלא שעדיין יש לדון שמ"מ שכהיום, הזמן עד תכלה רגל מן השוק אינו נגמר חצי שעה אחר השקיעה, ואם כן גם לשיטה זו יכול להמתין, מ"מ יש פוסקים שס"ל שתקנת חז"ל במקומה עומדת, ואם ימתין עד צאת הכוכבים יפסיד זמן העקרי. (ובלא הכי צ"ל שאלו שמדליקין בשקיעה אין סומכין על זה, דאם לא כן מדוע לא מאחרין לצאת כל השיטות, ובפרט שנפסק כן בש"ע)

ולמעשה יש עצה פשוטא דקטן זה יכול לצאת מאביו בשקיעה על הצד שאינו יכול להוציא את עצמו, ואולי לא צריך לכוון בפירוש, דממילא יוצא בהדלקת אביו מדין נר איש וביתו, ואחר שכבר ודאי לילה, ידליק בעצמו, ויוצא בזה על הצד שלא יצא קודם, וגם אם יצא מקיים בזה ההידור של נר לאחד אחד ואחד.

אולם יש לדון לענין ברכה, דהנה דנו הפוסקים בכל בני הבית שלכאורה כבר יצאו בנר של בעל הבית ואחר כך מדליקים רק מדין מהדרין, איך מברכים. ועיין פרי מגדים (משבצות זהב תרעא ס"ק א) שכתב ומהדרין נר לכל אחד, היינו שמתכוונים שלא לצאת בשל חבירו. ולכאורה לא צריך לכוון בפירוש שלא לצאת וכמו שכתב רבי עקיבא איגר (בשו"ת מהדורא תניינא סימן י"ג) כיון דרצונו להיות מהמהדרים כוונתו שלא לצאת בשל זה המדליק, וממילא מחוייב מדינא ועיין שם ועיין עוד בשו"ת כת"ס סי' קל"ב וקל"ד.

ולפי זה לענינינו גם אם נאמר שלא צריך לכוון לצאת מאביו כיון שבנר איש וביתו יוצא ממילא, אבל ודאי לא היה כאן היפך כוונה שלא לצאת כיון שאינו מדליק בשקיעה כמו שאר בני משפחתו ורוצה לצאת חלק הזה מאביו, ואם כן לכאורה כבר אינו יכול לברך.

אולם השפת אמת (שבת כ"א ע"ב) כתב שבנר חנוכה שאני משאר מצוות ואפשר לברך על ההידור כיון שבנר חנוכה ההידור היה בכלל תקנת חז"ל כשתיקנו להדליק נר חנוכה ועי"ש בהגהת חתנו הגרי"מ בידרמן זצ"ל שמביא הוכחה לכך ממג"א סי' תרנ"א סק"ה, וכן מבואר בש"ע הרב בקונטרס אחרון (סימן רס"ג אות ה') שנקט כן להלכה. ולפי זה שפיר יכול לברך.